

ΧΡΥΣΟΥΣ “ΔΕΣΜΟΣ”, ΤΗΣ ΚΟΜΗΣ ΕΚ ΠΟΤΕΙΔΑΙΑΣ

Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀρχαίας Ποτειδαίας, κατὰ τὴν διάρκειαν κατασκευῆς ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ χωρίου Νέα Μουδανιά εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας ἀνεκαλύφθη¹ μικρὸς ὀρθογώνιος τάφος ἐκ πάρου λίθου ἐπιχειρισμένου διὰ κονιάματος. Μεταξὺ τῶν εὐρεθέντων ἀντικειμένων ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν νεκράν, προφανῶς, σημειοῦται ἓν μικρὸν « χρυσοῦν κόσμημα » (bijou en or), τοῦ ὁποίου δημοσιεύεται καὶ φωτογραφία². Πρόκειται περὶ ἔλασματος σπειροειδοῦς (εἰκ. 1), ὅπερ ἐν μὲν τῇ ἀπολήξει τοῦ ἀνωτέρου τοῦ ἄκρου συγκρατεῖ κρίκον, ἐν δὲ τῇ ἀπολήξει τοῦ ἑτέρου τοῦ ἄκρου ὑπάρχει ἕτερος κρίκος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κρέμονται τρεῖς μικραὶ ἀλύσεις, ὧν ἑκάστη συγκρατεῖ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνὰ ἓν σφαιρίδιον. Ἀμφότεροι οἱ κρίκοι εἶναι σχήματος Ω. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι τὸ ἄνω ἄκρον δὲν ἐλίσσεται ὡς τὰ κατώτερα μέρη, ἀλλ’ ἀποτελεῖ μίαν ἐπίπεδον σχεδὸν ἐπιφάνειαν. Τὸ ἔλασμα τοῦτο εἶναι πλατύτερον πρὸς τὸ ἄνω μέρος, στενούμενον πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον, ἐνῶ συγχρόνως ἡ σπείρασις εἶναι παχύτερα ἄνω, λεπτυνομένη βαθμηδὸν πρὸς τὰ κάτω. Τοῦτο εἶναι λίαν σπουδαῖον, ὡς εὐθὺς ἀμέσως θὰ γίνῃ φανερόν.

Ἡ χρῆσις τοῦ κοσμήματος τούτου καθίσταται πρόδηλος χάρις εἰς ὄρισμένα μνημεῖα τέχνης, ἰδίᾳ δὲ εἰς ἓνα χαλκηδόνιον³ ἐκ Μεγάλης Πόλεως, ὅστις ἀπόκειται ἐν τῷ ἐν τῷ Δυτικῷ Βερολίνῳ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ (εἰκ. 2), παριστᾶ δὲ «περσίδα» κόρην φέρουσαν φιαλίδιον, ἀρύταιναν καὶ ἀλάβαστρον ἀνὰ χεῖρας, ἐνδιαφέρουσαν δὲ κόμμωσιν, ἧς ὁ ὄπισθεν ἐρριμμένος βόστρυχος συγκρατεῖται κατὰ τὸ κατώτερον ἡμισυ αὐτοῦ διὰ κοσμήματος παρομοίου πρὸς τὸ τῆς Ποτειδαίας. Ἐκτὸς τούτου ἔχομεν ὀλίγους ἔτι λίθους, αἱ ἐπὶ τῶν ὁποίων παριστῶμεναι γυναικῆς φέρουσι παρόμοια κοσμήματα εἰς τοὺς μακροὺς βοστρύχους των⁴.

Εἰκ. 1. Χρυσοῦν κόσμημα ἐκ τάφου τῆς Ποτειδαίας.

1 BCH 84, 1960 (Chronique de Fouilles, 1959) : Potidée, σ. 791 - 3.

2 G. DAUX, ἔθ. σ. 792, εἰκ. 6, ἐντεῦθεν ἡ ἡμετέρα εἰκ. 1.

3 A. FURTWÄGLER, Beschreibung der Geschnittenen Steine im Antiquarium No 181, σ. 19, πίν. 4, 181, τοῦ αὐτοῦ: Antike Gemmen, II, σ. 55, III, πίν. XI, 6. LIPPOLD, Gemmen und Kameen, πίν. 65, 7. Berliner Museen, Berichte aus den ehem. Preus-

sischen Kunstsammlungen, Neue Folge : Sonderheft 28-V-1960, σ. 14-5, εἰκ. 8 (GREIFENHAGEN), ὁπόθεν ἡ ἡμετέρα εἰκ. 2. Ἡ περιγραφή τοῦ GREIFENHAGEN εἶναι: Zopf von einem Band mit Quasten Zusammengehalten.

4 α. Χαλκηδόνιος Βρετανικοῦ Μουσείου; WALTERS, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos in the British Museum, No 433, σ. 51. FURTWÄGLER, A. G., πίν. XI, 10.

Οὔτοι οἱ σφραγιδόλιθοι χρονολογούνται εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου.

Ἡ χρῆσις τοῦ κοσμήματος τῆς Ποτειδαίας καθίσταται νῦν σαφής: Διὰ τοῦ ἄνω κρίκου ἐστερεοῦτο τοῦτο τῇ βοηθείᾳ θάμιγγος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἵνα μὴ τυχὸν ἀποπέσῃ. Τὸ ἀνώτατον, εὐθὺ τμήμα αὐτοῦ, πιθανῶς ἦτο ὄρατὸν πιθανῶς ὅμως καὶ ἀόρατον, ἐπικαθήμενον ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ καλυπτόμενον ὑπὸ τοῦ βοστρύχου.

Εἰκ. 2. Γλυπτὴ λίθος ἐκ Μεγάλης Πόλεως (ἐν μεγεθύνσει).

Τοῦ βοστρύχου τούτου τὸ κατώτερον ἡμισυ περιλαμβάνετο ἐντὸς τῆς σπείρας τοῦ κοσμήματος, τοῦ ὁποῦ ἡ διάμετρος λεπτύνεται βαθμηδὸν πρὸς τὰ κάτω, ἀκολουθοῦσα τὴν μορφήν τοῦ βοστρύχου.

Ἡ ποικιλία τῶν κομμώσεων ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Συνεπικουροὶ δὲ εἰς τὰς γνώσεις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι καὶ αἱ γραφαὶ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, αἱ ὁποῖαι καλύ-

β. Ἔτερος. WALTERS, Cat. No 434, σ. 52.

γ. Σάροδιος. WALTERS: Cat. No 436, σ. 52; FURT-WÄNGLER, A.G. II, σ. 58 μετὰ παραστάσεως ζεύγους

Περσῶν.

δ. Χαλκηδόνιος ἐν Νέα Ὑόρκῃ, G. RICHTER, Cat. of Engraved Gems, Metrop. Mus. (1956) πίν. 22, 133.

πρὸς ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως.

Δυστυχῶς, ἤδη ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἐκφράσεων περὶ κόμης καὶ κομμώσεως, ἐπεκράτησε τόση ἀσάφεια, ὥστε οὐδ' οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κατανοήσωσιν ἀκριβέστερον τὰς ἐκφράσεις ταύτας. Οὕτω καὶ διὰ τὸ παρὸν κόσμημα δὲν ὑπάρχει ἀσφαλὲς ὄνομα μεταξὺ τῶν σφζομένων. Δὲν ἔχομεν ὄνομα οὔτε διὰ τὸν παχὺν βόστρυχον ἢ πλόκαμον, εἰς ὃν συνεννοῦται ἡ κόμη κατὰ τὸν τράχηλον καὶ τὴν ράχιν, ὡς εἴπωμεν τραχηλοβόστρυχον. Ἐν στρεπτὸν ἀντικείμενον, ὡς στρεπτὸν εἶναι καὶ τὸ παρὸν κόσμημα, καλεῖται στρόφιον, ὑπῆρχε δὲ τοιοῦτον ἀντικείμενον κοσμοῦν τὸ στήθος ἢ τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχε τὸ σχῆμα σχοινίου. Ὁ Ἡφαιστος, κατὰ τὴν ἔννεα-ετῆ ἀναγκαστικὴν παραμονὴν του εἰς τὸ σπήλαιον τῶν Νηρηίδων, ἐχάλακε δαίδαλα πολλά, πόρπας τε γναμπιάς θ' ἔλικας κάλυκας τε καὶ ὄρμους¹. Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων καθὼς καὶ περὶ ἐσφηκωμένης κόμης, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη τὰ ἀρχαῖα σχόλια παρέχουσι πολλὰς δυνατῶτας ἐρμηνείας. Ἴσως ἡ ἀρίστη ἐρμηνεία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ τοῦ HELBIG², ἀλλ' οὔτε οἱ καλούμενοι σφηκωτήρες οὔτε αἱ ἔλικες οὔτε οἱ κάλυκες δύνανται νὰ εἶναι τὸ ἡμέτερον κόσμημα, τὸ ὁποῖον συνεκράτει καὶ προεφύλαττεν ἀπὸ χαλαρώσεως τὸν τραχηλοβόστρυχον.

Ἐπὶ τῶν ἀνάλογα κοσμημάτων, σωληνωτά, τῶν ὁποίων τὰ τελευταῖα καὶ ἴσως μεταξὺ τῶν ἀρίστων συγκαταλεγόμενα παραδείγματα ἀνεῦρεν ὁ καθηγητὴς κ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ἐντὸς πλουσίου τάφου τῆς Βεργίνης³. Ἐνταῦθα πρόκειται λόγῳ τῆς μικρᾶς διαμέτρου τῶν κοσμημάτων, περὶ πολλῶν λεπτῶν καὶ μακρῶν βοστρύχων (οἵτινες ἐλέγοντο κίκινοι). Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ κ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, βασιζομένην ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν εὐρεθέντων κοσμημάτων ἐντὸς τοῦ τάφου, «ἀπὸ τῶν δύο κροτάφων πρέπει νὰ ἐκρέμαντο ἀνὰ μία τετρὰς σπειροειδῶν κυλινδρικών ἐλασμάτων...», ἅτινα κατὰ ταῦτα θὰ ἐκόσμουσαν ἰσαριθμοὺς πλαγίους λεπτοὺς καὶ μακροὺς πλοκάμους («στημονίας»), οἵτινες εἰδικώτερον ἐκαλοῦντο καὶ παρωτίδες⁴. Ἐξὰς ὁμοίων κοσμημάτων φαίνεται ὅτι ἐκόσμη τὸ ὀπίσθιον τμήμα τῆς κεφαλῆς τῆς νεκρᾶς τῆς Βεργίνης. Ἐπομένως ἐνταῦθα δὲν εἴχομεν ἓνα τραχηλοπλόκαμον, ἀλλὰ πολλοὺς μικροτέρους (ἴσως τὰ περιτρόχαλα τοῦ Πολυδεύκου). Τὰ σχόλια τῆς Ἰλιάδος⁵, προκειμένου περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν μνημονευθέντων τεχνουργημάτων τοῦ Ἡφαιστού, ἀναφέρουσι καὶ χρυσᾶς σύριγγας, αἱ τοὺς πλοκάμους περιέχουσι. Πράγματι, καὶ τῆς Βεργίνης τὰ κοσμηματα καὶ ἐν ἡσσονι μοῖρα καὶ τὸ ἡμέτερον ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν «σφηκωτήρων» (ἢ λέξις εἶναι νέα), οἵτινες ἐφέροντο καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν, ὡς παρ' Ὀμήρῳ ὁ Εὐφορβος εἶχε πλοχμοὺς οἱ χρυσῶ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο⁶. Ἡ λέξις σύριγγες ὁμοίως δὲν εἶναι τὸ ὄνομα τῶν κοσμημάτων τούτων, ἀλλ' ἀπλῶς ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐν τῇ

1 Ἰλ. Σ 400 - 401.

2 W. HELBIG, Das Homerische Epos³ (1887), 242 ἐξ. καὶ 279 ἐξ.

3 Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας 1961, σ. 100 ἐξ., εἰκόνες 96 - 97.

4 HERMANN - BLÜMNER, Griech. Privataltertümer (Gr. Antiquitäten IV) 194, σημ. 1.

5 ΣΧΟΛΙΑ Ἰλ. Σ 401-2, πρβλ. καὶ HELBIG, ἔ.δ. 242 καὶ σημ. 2.

6 Ἰλ. P 52.

προσπαθεία αὐτοῦ ὅπως ἐρμηνεύσῃ τὰς Ὀμηρικὰς ἔλικας καὶ τοὺς κάλυκας, ἅτινα ὁ Ἥφαιστος κατεσκεύαζε χαριζόμενος εἰς τὰς φιλοξενούσας αὐτὸν Νηρηίδας. Οὔτε ἔλικες ὅμως οὔτε κάλυκες δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι τὰ σπειροειδῆ κοσμήματα τῆς Βεργίνης καὶ τῆς Ποτειδαίας. Τὸ μόνον ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ (προσωρινῶς τοῦλάχιστον) εἰς τὰ ἐν λόγῳ κοσμήματα, εἶναι «δεσμός», ἐπειδὴ, ἂν μὴ τι ἄλλο δηλοῖ καλῶς τὴν ὀργανικὴν λειτουργίαν τούτων. Τὰ ἐν λόγῳ κοσμήματα ἐφέροντο ὑπὸ τῶν Ἰώνων τῶν φοιτῶντων εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Σάμου. Τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἀνήκει εἰς τὸν Ἄσιον (Ἄπ. 13, 4 Kinkel): *Χαῖται δ' ἠωρεῦντ' ἀνέμῳ χρυσέοις ἐνὶ δεσμοῖς.*

(Σημείωσις: Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ τμῆμα φροντιστηριακῆς μελέτης, ἣν εἶχον ἀναλάβει παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. Σπ. Μαρινάτῳ, ὃν εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν βασικῶν κατευθύνσεων τῆς ἐρεῦνής μου).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΟΡΡΕΣ